

تاریخ بنای پل اللهوردی خان

لطف الله هنرفر دکتر در تاریخ
استاد دانشگاه اصفهان

و باغات و بساطین که در دو طرف خیابان احداث شده و عمارات عالی که در هر باغ ترتیب یافته بیرون از حیز شمار است و در وسط خیابان مذکور پل عالی مشتمل بر چهل چشمه بر زاینده رود بسته است که سیاحان عرصه گیتی مثل و مانند آن در هیچ ولایتی ندیده اند^۲. اصطلاح (چهل چشمه) که در نوشته اسکندربیک ترکمان بکار رفته نه از آن جهت است که پل مذکور چهل چشمه داشته و اکنون سی و سه چشمه آن باقی مانده است بلکه از آن جهت است که عدد چهل در ایران کثرت و تعداد را میرساند مانند چهل چراغ و چهل تنان و چهل دختر و چهل طوطی و چهلستون و مانند اینها که این اصطلاح آخری بخصوص در آثار تاریخی زیاد بکار رفته است.

نگارنده ضمن مطالعه کتاب (موادالتواریخ) تألیف حاج حسین نخجوانی به ماده تاریخی برخورد که میرزا علی نقی کمره‌ای از شعرای دوران شاه عباس اول درباره بنای تاریخ پل اللهوردی خان ساخته است و سال اتمام آنرا جمله (پل اتمام یافت) یافته است. چون در این ماده تاریخ از کسان دیگری هم نام برده شده آن قطعه را نقل مینماید و توضیحی نیز بر آن میافزاید:

فلك قدر اللهوردی که قدر
ز عباس شاه انبدر ایام یافت
بامداد بیگ‌وردی دادگر
پلی کرد آغاز و انجام یافت
بسی ملک سیرت آقا حسین
بخیر العمل حسن اتمام یافت
بدست زبردست صعب امیر
چو بند امیر این بنام نام یافت
پی سال تاریخ این پل نیافت
کسی خوبتر از: (پل اتمام یافت)

۱۰۰۵ هجری قمری^۲

نگارنده در یکی از مقالات خود در مجله هنر و مردم در شماره هشتادویکم تحت عنوان «دو پل تاریخی مشهور اصفهان از دوره صفویه» اندیشه ایجاد بنای پل اللهوردی خان را سال ۱۰۰۸ هجری و اقدام به ساختمان آنرا سال ۱۰۱۱ قمری بدست داده است. در این مقاله ابتدا مأخذ این مطلب را از کتاب تاریخ اصفهان و ری تألیف جابری انصاری ذکر مینماید و سپس به تکمیل آن که ضمن مطالعات بعدی برای نگارنده حاصل آمده میبردازد.

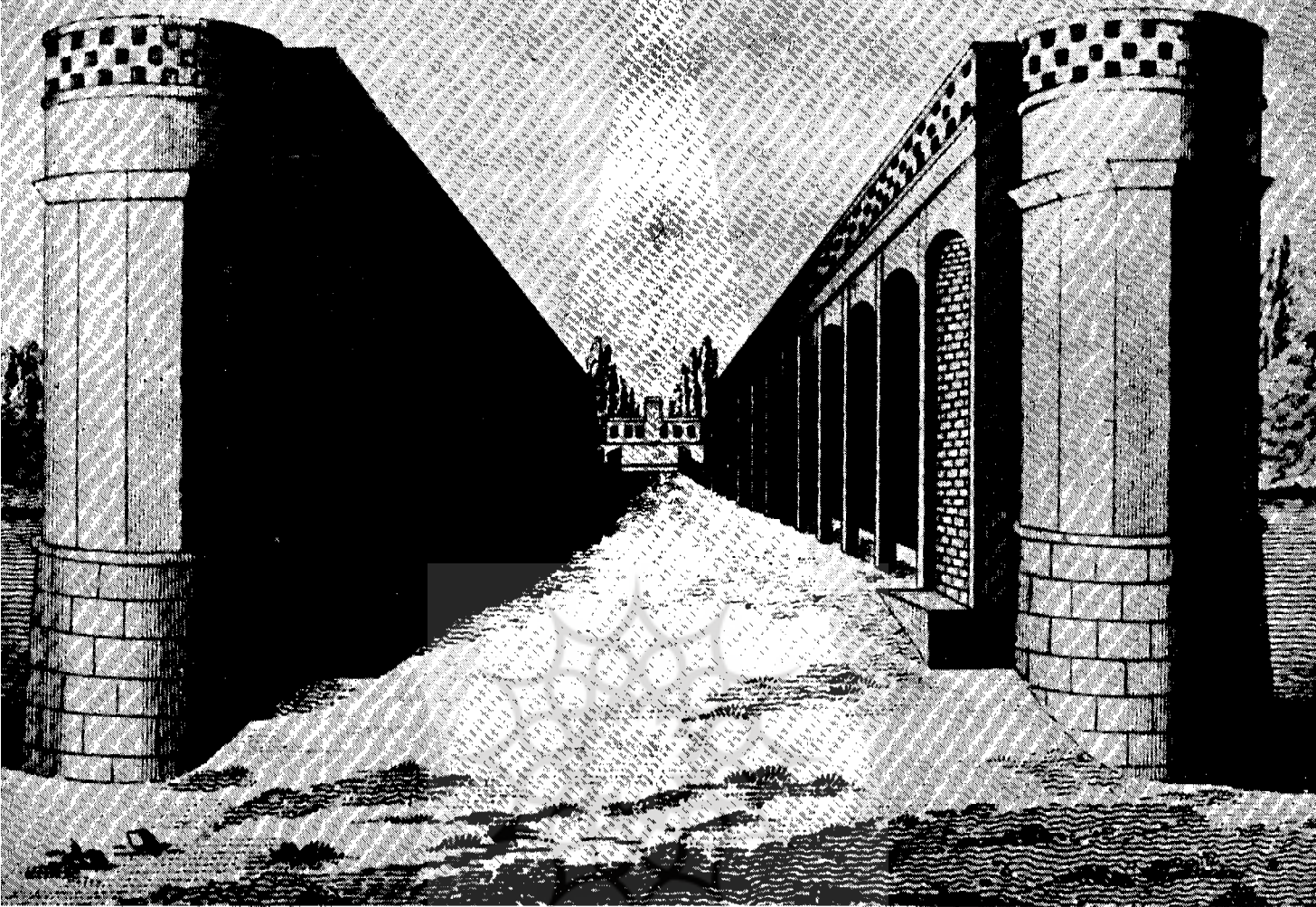
جابری انصاری در کتاب تاریخ اصفهان و ری در وقایع سال ۱۰۰۸ هجری نوشته است که شاه عباس در این سالن به بازدید عمارات و باغاتی که در ۱۰۰۶ دستور احداث آنها را داده بود پرداخت و می‌نویسد که در این سال نقشه ساختمان پل سی و سه چشمه بر زاینده رود کشیده شد سپس در وقایع سال ۱۰۱۱ هجری اضافه میکند که شاه عباس در این سال از بلخ به اصفهان بازگشت و اللهوردی خان را مأمور نمود که پل زاینده رود را با عمارت دیوانی بسازد.

اسکندربیک ترکمان منشی حضور شاه عباس و مؤلف تاریخ عالم‌آرای عباسی طرح ساختمان پل مزبور را ضمن بیان وقایع سال یازدهم جلوس شاه عباس اول ذکر میکند و چنین می‌نویسد:

... و در انتهای خیابان باغی بزرگ و وسیع پست و بلند، نه طبقه جهت خاص پادشاهی طرح انداخته به باغ عباس آباد موسوم گردانیدند و پل عالی مشتمل بر چهل چشمه بطرز خاص میان گشاده که در هنگام طغیان آب در کل یک چشمه بنظر در میآید قرار دادند که بر زاینده رود بسته شده هر دو خیابان بیکدیگر اتصال یابد.

اسکندربیک ترکمان در ذکر آثار خیر و انشاء و احداث عمارات نیز در جای دیگر به این موضوع بشرح زیر اشاره می‌کند:

... و خیابان سوم موسوم به چهار باغ تخمیناً یک فرسخ

منظره پل اللهوردیخان یا پل چهارباغ «از آلبوم مصور شاردن»

تاریخ عالم‌آرای عباسی بشرح زیر معرفی شده است :
بیگ و بردی بیگ گرجی ایشیک آقاسی از ملازمان اللهوردی‌خان فرمانده سپاه شاه‌عباس و بیگلربیگی فارس و فرزند او امامقلی‌خان بوده است که در بیشتر محاربات در درجه یک فرمانده ملازمت خدمت این دو سردار بزرگ عهد صفوی را بعهده داشته است از آنجمله در لشکرکشی سال ۱۰۲۴ هجری به گرجستان از طرف شاه عباس مأمور

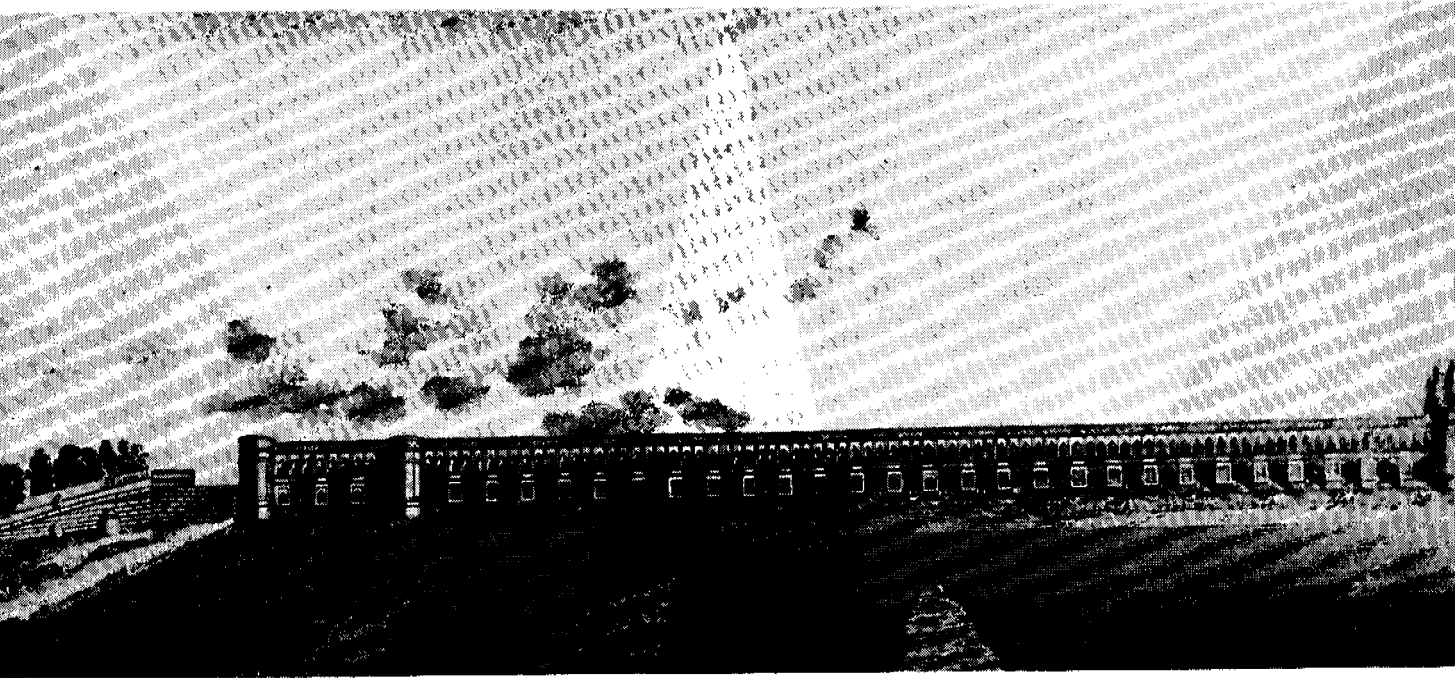
شخصیت‌هایی که در این قطعه شعر از آنها نام برده شده بشرح زیر است :
 ۱ - **عباس شاه** یعنی شاه عباس کبیر که از ۹۹۶ تا ۱۰۳۸ سلطنت کرد و اصفهان را به پایتختی خود انتخاب نمود و به انشاء عمارات و قصرها و مساجد و بازارها و کاروانسراها و راهها و خیابانها و باغهای وسیع اقدام نمود و شاهکار معماریهای عصر او میدان نقش جهان یا میدان شاه اصفهان است .

۱ - تاریخ اصفهان و ری تألیف جابری انصاری صفحه ۱۹۰
 ۲ - جلد دوم تاریخ عالم‌آرای عباسی چاپ تهران صفحه ۱۱۱۱
 ۳ - موادالتواریخ تألیف حاج حسین نجوانی چاپ تبریز صفحه ۶۴۹ .

۲ - **اللهوردی‌خان** سپهسالار ارتش شاه عباس که بسی نهایت مورد احترام و اعزاز و اکرام شاه بود و کمتر کسی در بین امرا و ندمای شاهی قدر و منزلت او را داشت^۴ .

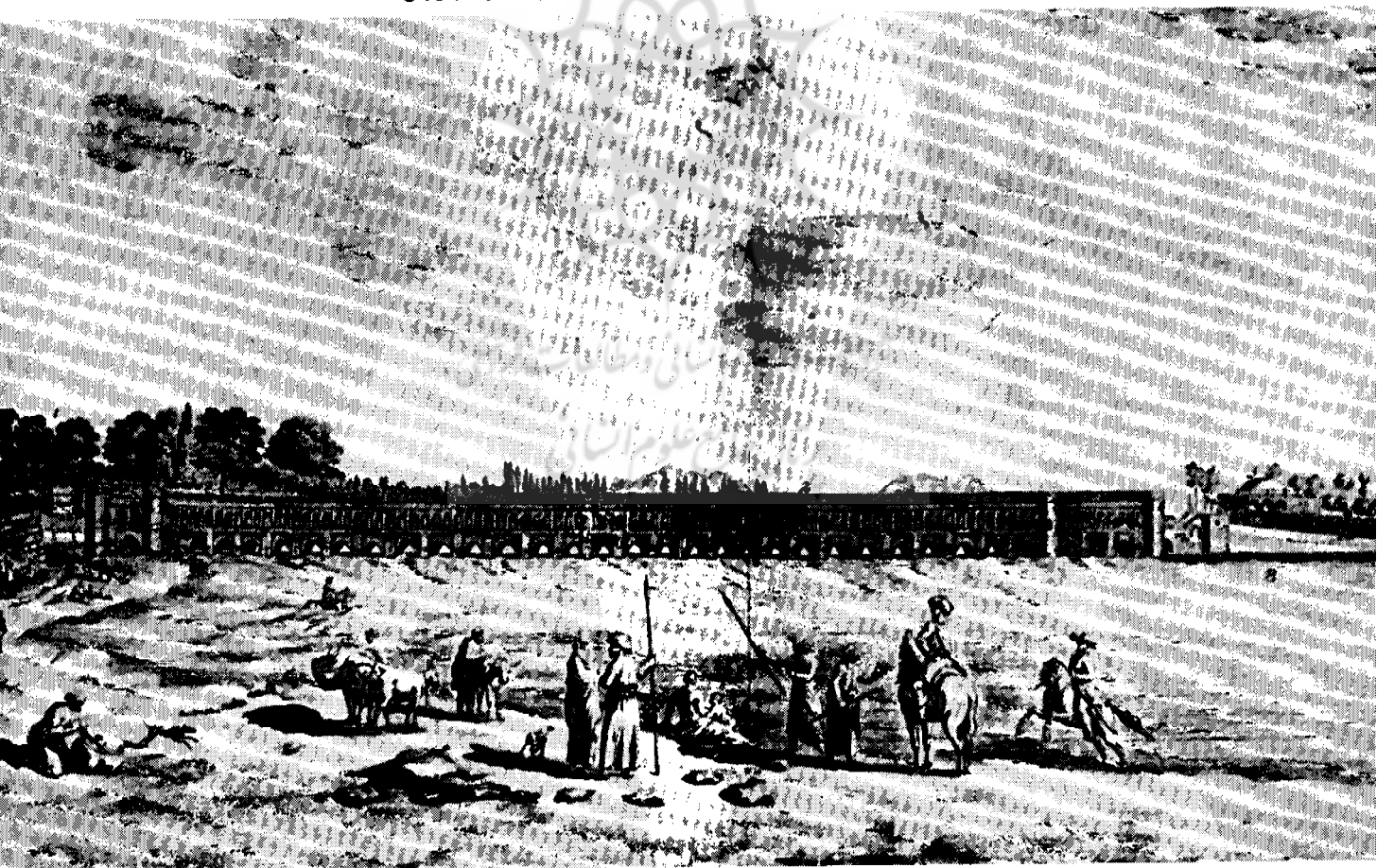
۴ - رجوع شود به مقاله نگارنده تحت عنوان (دوپل تاریخی مشهور اصفهان از دوره صفویه) شماره ۸۱ مجله هنر و مردم .

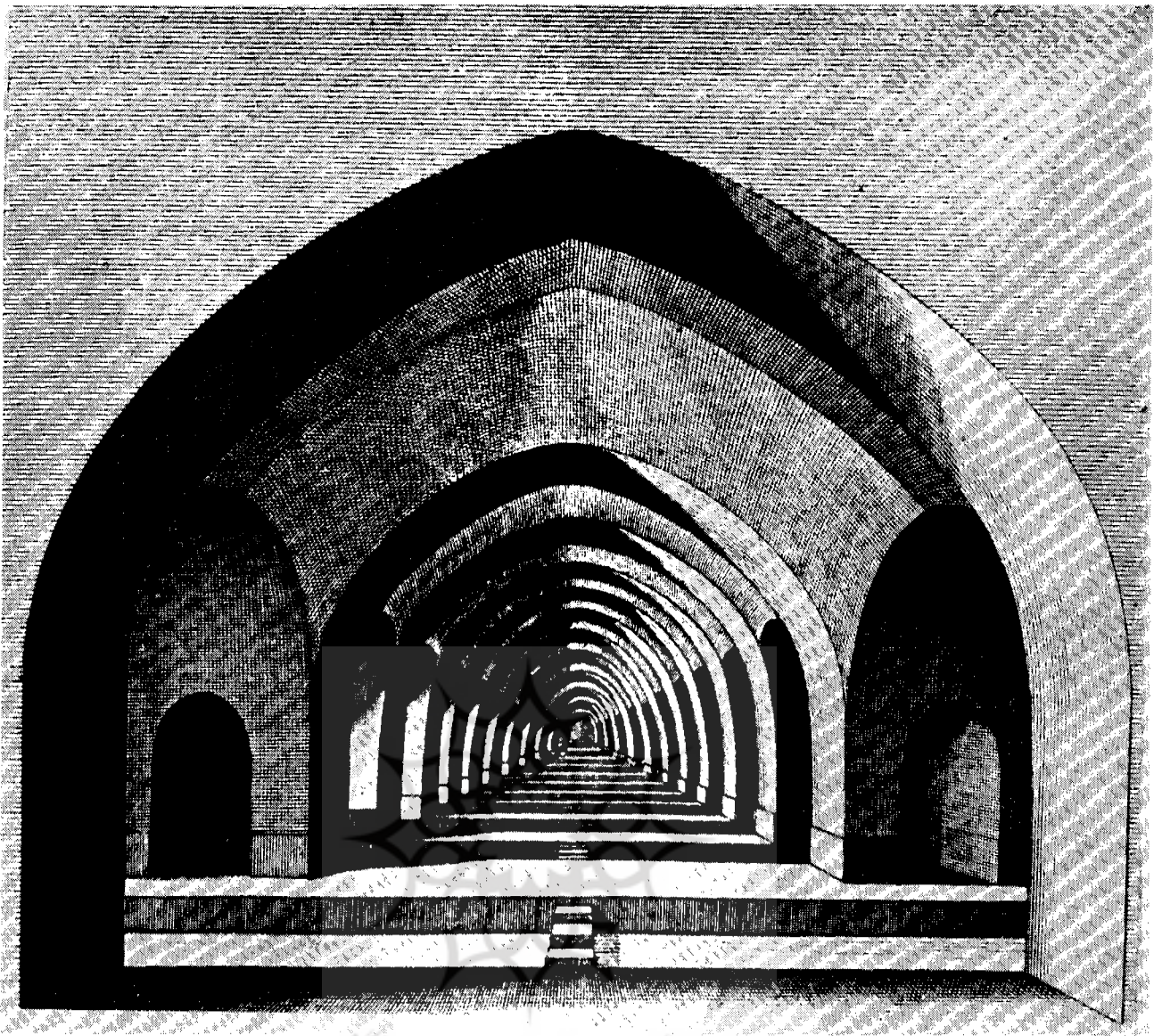
۳ - **بیگ و بردی** که کمک و دستیار اللهوردی‌خان در بنای پل سی‌وسه چشمه یا پل چهار باغ بوده است و در کتاب

دورنمای پل اللهوردیخان یا پل سی‌وسه چشمه «از آلبوم مصور شاردن»

دورنمای پل اللهوردیخان یا پل جلفا «از سفرنامه کرنلیوس دوبروین»

منظره زیر پل اللهوردیخان «از آلبوم مصور شاردن»

نگارخانه این شخص کسی جز استاد حسین بناء اصفهانی پدر استاد محمدرضا اصفهانی معمار مسجد شیخ لطف‌الله که نام او در الواح داخل محراب مسجد مزبور آمده است نمیتواند باشد. در داخل محراب مسجد شیخ لطف‌الله نام معمار عالیقدر مسجد سلطنتی استاد محمدرضا اصفهانی و نام پدر او استاد حسین (معمار پل اللهوردی‌خان) بشرح زیر ذکر شده است:

تسخیر اوس از ولایات این ناحیه شده و با ۵۰۰ اسیر و دو هزار گاو و گوسفند به اردوی شاه مراجعت کرده است.^۵

نام بیگ ویردی‌بیگ در جنگهای سال ۱۰۲۵ ایران و عثمانی بسمت (وکیل امامقلی خان فرزند اللهوردی‌خان) نیز بعنوان یک فرمانده شجاع و پراستقامت برده شده.^۶

در سال ۱۰۳۱ که پرتقالیها بر جزیره قشم استیلا یافته و در آنجا بساختن قلعه و استحکامات مشغول بودند امامقلی خان بیگلربیگی فارس مأمور سرکوبی آنها میشود و او بیگ‌وردی بیگ ایشیک‌آقاسی را به فرماندهی فوجی از افواج قشون مأمور تخریب قلعه پرتقالیها در قشم مینماید.^۷

۴ - آقا حسین که سعی او پل ساخته شده و بنظر

۵ - جلد دوم تاریخ عالم‌آرای عباسی صفحه ۸۷۶

۶ - رجوع شود به جلد دوم تاریخ عالم‌آرای عباسی صفحه ۹۰۷

۷ - جلد دوم تاریخ عالم‌آرای عباسی صفحه ۹۸۰.

آنها اینطور شرح میدهد که چهار دالان طویل با گنبد سرپوشیده از چهار محل مختلف با سردرهای بزرگ شروع شده یکدیگر را در چهارراهی قطع مینمایند. بر روی این چهارراه گنبد بزرگی ساخته شده که دارای روزنه‌های متعدد برای آمدن روشنایی است. کف همه بازار از کاشی بسیار اعلی پوشیده شده بود.^{۱۴}

دن گارسیا دوسیلوا فیگوئروا^{۱۳} سفیر فیلیپ دوم دربار شاه عباس کبیر نیز بازار شهر لار را از بهترین بازارهای آسیا دانسته است و می‌نویسد که حتی با شکوه‌ترین عمارات اروپا نیز بزحمت با آن قابل مقایسه است:

«عمل فقیر حقیر محتاج برحمت خدا»

«محمد رضا بن استاد حسین بناء اصفهانی ۱۰۲۸»

۵ - میرزا علی نقی کمره‌ای که این ماده تاریخ را ساخته است از شعرای دوره شاه عباس اول میباشد و شرح حال او در تذکره بزم سخن زیر آمده است:

«شیخ علی نقی کمره‌ای متخلص به (نقی) از شعرای اواخر قرن دهم و اوایل قرن یازدهم است که از شعرای معروف زمان خود بوده است. اصلش از کمره است و مدتی در اصفهان و کاشان می‌زیست ولادت او بسال ۹۵۳ و وفاتش را بین سالهای ۱۰۳۰ و ۱۰۳۱ ذکر کرده‌اند.»

۸ - بزم سخن صفحه ۳۳۸.

۹ - سفرنامه پی‌ترودولواواله ترجمه دکتر شعاع‌الدین شفا صفحه ۴۰

۱۰ - حمدالله مستوفی در آغاز قرن هشتم اولین مورخ و جغرافیانویس که از لار نام برده و می‌گوید: لار ولایتی است نزدیک کنار دریا. مردم آنجا بیشتر تاجر باشند و سفر بحر و بر کنند و حاصلش غله و پنبه و اندکی خرما باشد و اعتماد کلی به باران دارند و مردم آن مسلمان باشند همزمان او ابن بطوطه که در سال ۷۳۰ لار را دیده است می‌گوید: محلی بزرگ است دارای باغهای بسیار و بازارهای نیکو. در زمان شاه شجاع از سلاطین آل مظفر در اواخر قرن هشتم و سپس در دوره فرمانروائی اعقاب امیر تیمور مرکز ضرابخانه گردید و این مطلب ثابت میکند که شهر مزبور در آن اوقات شهر بالنسبه بزرگ و با اهمیتی بوده است (جغرافیای تاریخی سرزمینهای خلافت شرقی چاپ تهران صفحه ۳۱۳).

۱۱ - Antonio Tenreyro این شخص بالنazar دوسوا Balthazar de Pessoa فرستاده پرتغالی بوده است که در حدود سال ۱۵۲۰ میلادی (۹۲۷ هجری) و در دوران سلطنت شاه اسماعیل اول صفوی از بندر Goa در هندوستان به بندر گمبرون (بندر عباس فعلی) عزیمت نموده و از طریق حلب و دمشق به قاهره و اسکندریه رفته و پس از چند ماه اقامت در اسکندریه از راه قبرس و حلب و بصره عازم هرمز شده و پس از پنج سال توقف در این شهر به وطن خود مراجعت نموده و در سفرنامه خود که در سال ۱۵۶۵ در شهر کوامبرا Coimbre یا Coimbra از شهرهای پرتغال است که تا قرن ۱۳ پایتخت بوده و تا سال ۱۹۱۱ میلادی مرکز تنها دانشگاه پرتغال بوده است صنایع نساجی و کاشی‌سازی دارد و از لحاظ آثار تاریخی از شهرهای غنی و پرخطر پرتغال است) به چاپ رسیده شرح مفصلی از شهرهای ایران بخصوص شهر هرمز بدست داده است.

۱۲ - مراجعه شود به کتاب اسناد مصور اروپائیان از ایران جلد دوم صفحه ۱۷.

۱۳ - Don Garcia de Silva Figueroa نماینده سیاسی و بازرگانی فیلیپ دوم پادشاه اسپانیا در سال ۱۶۱۷ میلادی (۱۰۲۶ هجری) از راه هرمز و لار و شیراز و اصفهان و قم به قزوین حرکت کرده و در سال ۱۶۱۸ به ملاقات شاه عباس بزرگ نائل آمده است. سفرنامه وی در سال ۱۶۲۰ در مادرید پایتخت اسپانیا به چاپ رسیده و در سفرنامه خود شهرهای عمده ایران از آنجمله قزوین و شیراز و اصفهان را بتفصیل توصیف کرده است.

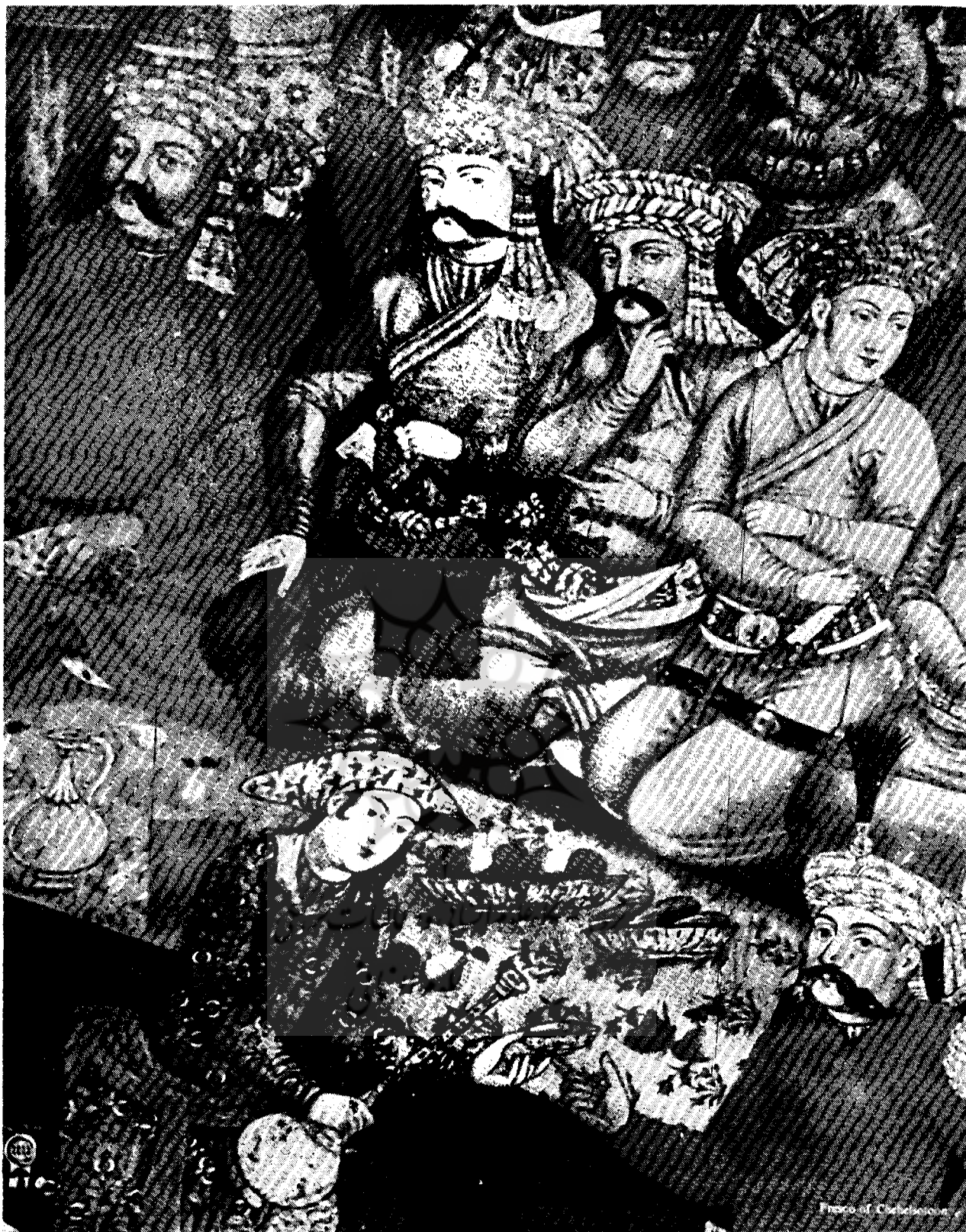
نخستین جهانگردی که پل اللهوردی خان را توصیف کرده است

پیترودولواواله Pietro Della Valle نخستین جهانگرد خارجی است که پل اللهوردی خان را توصیف کرده است. وی ایتالیایی است و در سال ۱۶۱۷ میلادی برابر با سال ۱۰۲۵ هجری به ایران مسافرت کرده و پایتخت شاه عباس را توصیف نموده و در باره پل اللهوردی خان بشرح زیر مطالبی نوشته است:

«روی این رودخانه (مقصود زاینده‌رود است) پلی وجود دارد که تماماً از آجر ساخته شده و عرض آن از تمام پلهای رم بیشتر و طول آن حداقل سه الی چهار برابر آن پلهاست. معماری این پل بطرز غریبی انجام گرفته و در دو طرف آن طاق نماهائی وجود دارد که مردم از زیر وبالاتی آن عبور میکنند. آنچه بیشتر نظر انسان را جلب میکند راهروهای زیر پل است که تقریباً همسطح آب قرار گرفته و خنکی و زمزمه آب در طبقه زیرین پل بخصوص در تابستان های گرم بسیار مطبوع است بعلاوه در جهتی که آب جریان دارد نزدیک پل دیواره کوچکی از سنگ قرار داده‌اند تا آب از روی آن سرازیر شود و صورت آبشار کوچکی را بخود بگیرد و این منظره نیز در حد خود بسیار زیباست.»

بازار لار را اللهوردی خان ساخته است.

علاوه بر پل چهارباغ که اللهوردی خان بانی ساختمان آن بوده بازار لار^{۱۵} را هم اللهوردی خان بنا کرده است. انتونیو تنیریرو^{۱۱} که در سال ۱۶۰۱ میلادی (۱۰۱۰ هجری) لار را مشاهده کرده می‌نویسد که این شهر از مراکز بزرگ تجارت در ایران است و درباره بازار آن می‌نویسد که یکی از بزرگترین بناهای آسیا است که بدستور اللهوردی خان ساخته شده است. او می‌گوید که حتی بزرگترین ساختمانهای اروپا نیز نمیتواند با این بازار مقایسه گردد و

فرماندهان قشون شاه عباس که در بین آنها تصویر اللهوردی خان هم دیده میشود «نقاشی دیواری کاخ چهلستون»